Tillbakablick på ett liv som amatörentomolog

THURE PALM

Palm, T.: Tillbakablick på ett liv som amatörentomolog. [Looking back on a life as an amateur entomologist.] — Ent. Tidskr. 103: 45–49. Lund, Sveden 1982. ISSN 0013-886x.

T. Palm, Wallingatan 1, S-752 24 Uppsala, Sweden

Nu såväl som i gamla tider utövas entomologisk forskning av en stor skara amatörer, som vid sidan av sitt yrke har entomologin som fritidssysselsättning. Att jag själv tillhör denna skara har jag aldrig haft anledning ångra. I det följande skall jag försöka erinra mig varför personutvecklingen blev denna och de tillfälligheter och ibland underliga vägar, som ledde till studier av olika grenar av entomologin.

Jag är född och uppväxt på landet i en skog-och sjörik trakt av södra Skåne, där mitt naturintresse tidigt väcktes. I 11–12 års åldern började jag samla insekter av alla möjliga slag, därtill smittad av en äldre bror som under sin utbildning till jägmästare hade hopbragt en i skolpojkens ögon fascinerande samling skogsinsekter. Mitt samlande fortsatte i stegrat tempo alla följande sommarferier före studentexamen 1912, varvid jag alltmer begränsade det till att omfatta uteslutande skalbaggar, de lättaste att preparera. Redan vid den tiden hade jag lyckats få ihop en ganska stor skalbaggssamling, som med stolthet demonstrerades för föräldrar och syskon. Tyvärr var djuren stuckna på klumpiga nålar eller klistrade på primitiva trekantlappar – man var helt okunnig om tekniken, hade ingen att rådfråga eller få hjälp av. Ej heller förstod jag då, att jag i min hemtrakt arbetade i en av naturen särdeles gynnad miljö, där det t ex var gott om gamla murkna lövträd, särskilt av bok och ek, odikade sumpmarker, där stork vid den tiden ej var ovanlig – ett par bodde på ladugårdstaket vid mitt hem – och där det i omgivningarna av min skolstad Ystad fanns sandområden med en särpräglad och intressant insektfauna. Detta skulle långt senare gå upp för mig. Emellertid tillvaratog jag under de åren – ehuru jag då ej visste vad det var fråga om – en och annan skalbagge, som jag senare aldrig återfunnit, t ex den sällsynta jordlöparen *Chlaenius sulcicollis* Payk.

Det stora kruxet under dessa år var hur jag skulle få namn på mina skalbaggar och få veta något om deras levnadssätt. Ingen för en nybörjare lämplig bestämningslitteratur fanns att tillgå. Vid Ystads läroverk omhuldades botanik och växtinsamling under ledning av rektor L. M. Neuman, som var en känd och entusiastisk botanist och som gett ut en diger florabok. Däremot lyckades jag aldrig vare sig hos lärare eller skolkamrater spåra något nämnvärt intresse för eller kunskap om insekter. Det blev därför att under skoltiden på egen hand försöka komma till rätta med det som samlats in.

Detta var ingen lätt uppgift. Min enda skalbaggsbok under dessa år var "Thomsons lilla" eller som det fullständiga namnet lydde "Skandinaviens insecter. En handbok i entomologi till allmänna läroverkens tjänst, utarbetad av C. G. Thomson. 2:dra omarb. upplagan. 1:a häftet: Coleoptera (med 5 planscher), tryckt i Lund 1885". Det var en bok på 186 sidor, som innehöll alla då kända arter med mycket korta beskrivningar av deras utseende, utbredning, frekvens och någon gång också levnadssätt. Genom den fick man en uppfattning om vilket stort arbetsfält man hade gett sig in på. Sämre var det beställt med bestämningsmöjligheterna, som dock gav resultat beträffande många större arter och med hjälp av de för sin tid goda avbildningarna även för en del små. Ofta kände man sig osäker på bestämningarna, framför allt när det gällde artrika släkten, och inte heller hade man något material att jäm-

föra med. Den lilla vanvårdade och oetiketterade samling insekter, som fanns i läroverkets museum, gav just ingenting för nybörjaren. Under dessa år utkom Gottfrid Adlerz' "Svenska fjärilar i urval" med utmärkta färgillustrationer, varigenom det blev möjligt att till någon del bestämma de insamlade fjärilarna.

Under de följande sex åren – yrkesutbildningen till jägmästare – först med skogspraktik i olika delar av landet och sedan med studieterminer även på sommaren vid Skogshögskolan fick insamlingarna till stor del läggas åt sidan. Skalbaggsintresset hade likväl ingalunda svalnat, snarare tvärtom, och så snart tillfälle gavs, berikades samlingen med arter som jag aldrig förut mött. Även från den tiden har jag ett och annat unikt djur, så t ex den vackra långhorningen *Acmaeops smaragdula* F., som jag i juni 1913 tog i rönnblommor ett par mil norr om Lycksele och sedan aldrig återsett i det fria. Dessa år gav mig emellertid vidgade entomologiska vyer och lärdomar. I kursplanen för Skogshögskolan ingick det nog så viktiga ämnet skogsentomologi, visserligen ej stort, men för mig innebärande mycket nytt att lära om skogens insekter. Under ett par år som amanuens åt min lärare i detta ämne, prof. Ivar Trägårdh, fick jag också lite inblick i hur det är att arbeta vetenskapligt. Bland kurskamraterna betraktades jag väl ibland p g a mitt specialintresse som en särling, som under fritid hellre utrustade sig med insekthåv än med jaktgevär, men ofta också med en viss respekt. De sökte nämligen ej sällan min hjälp vid uppklarandet av entomologiska spörsmål, ej minst när det gällde identifieringen av de besvärliga barkborrarna och deras gångsystem. Och av dem fick jag t o m det hedersamma öknamnet "kusdoktorn". Under "skogisåren" blev jag 1917 medlem av Entomologiska föreningen och minns ännu mycket livligt den första sammankomsten, då Sten Bergman och René Malaise berättade om sin planerade, snart förestående resa till Kamtchatka, och det trevliga samkväm som därefter följde.

Under åren 1912–18 hade Calwers Käferbuch och Reitters Fauna Germanica kommit ut, varigenom skalbaggsbestämningarna i hög grad underlättats, genom det senare arbetet nästan på ett revolutionerande sätt. Under de år som sedan följde, ungefär till 1925 – mina första tjänsteår som ung jägmästare – kom också den entomologiska verksamheten ganska mycket i skymundan. Jag samlade väl ett och annat när tillfälle bjöds, läste Entom. Tidskr. pliktskyldigast och som jag då tyckte utan större behållning. Men när jag så i mitten av 1920-talet, efter värnplikt och kringflackande på olika revir, blivit stadigvarande bosatt och varm i kläderna på Omberg, där jag erhållit fast anställning, egen bostad och gift mig, skedde ett märkligt entomologiskt nyuppvaknande. Jag började få "tid över", ordnade in skalbaggssamlingarna i insektskåp efter Reitters mönster, skaffade nya insamlingsredskap som såll (vilket jag ej förut känt till) och tog fram tidskriften på nytt för grundligare läsning. Därvid fick jag särskilt stimulans av Anton Janssons uppsatser, skrivna på helt annat sätt än de av äldre modell. Speciellt hans uppsats "Coleopterologiskt från Hjälmarstränderna" (1918) tror jag var den som tände och på allvar fick samlarverksamheten i gång på nytt. Jag bodde ju på Omberg i en av naturen gynnad trakt och hade sjön Tåkern på nära håll. Hur vore det att försöka utforska dess strandfauna? Dit gjordes snart täta exkursioner, men också på Omberg och den närliggande Dags mosse, i Holavedens då ännu mycket ursprungliga barr- och lövskogar – så olika Ombergs – och till många andra platser i de närmaste omgivningarna. Alltjämt upptäcktes "nya" arter, det hela verkade mycket spännande att så grundligt som möjligt på lång sikt försöka utforska faunan inom ett relativt begränsat område. Det verkliga skalbaggsintresset hade blossat upp på nytt och har lyckligtvis sedan dess aldrig slocknat. Semestrarna utnyttjades till noggrant planerade insamlingsresor till andra delar av landet, ibland tillsammans med Anton Jansson och Carl. H. Lindroth sedan jag gjort deras bekantskap.

Men det gällde ju ej endast att göra insamlingar utan också att få tag i namnen på arterna och kunskap om dem. Därvid inställde sig naturligtvis ofta svårigheter, trots att bestämningslitteraturen ökat ytterligare, bl a med Aurivillius' skalbaggshäften i Svensk Insektfauna och med en och annan del av Danmarks Fauna. En utväg var att söka kontakt med mer erfarna och kunniga koleopterologer. Snart var jag i livlig brevväxling med först Anton Jansson och något senare med Carl H. Lindroth, den förre betydligt äldre än jag och obestritt den tidens främste skalbaggskännare i Sverige, den senare yngre, men ändå betydligt mer erfaren och kunnig än jag var. Hur mycket dessa båda hjälpsamma vänner betytt för

min "entomologiska utveckling" går ej att beskriva; av dem lärde jag mig oerhört mycket både brevledes och senare vid personliga sammanträffande. Vid denna tid fick jag också upp ögonen för att det ännu fanns mycket att uträtta för en bättre kännedom om den svenska skalbaggsfaunan, såväl faunistiskt som ekologiskt och taxonomiskt, något som blev en god sporre för framtiden.

De år som sedan följde var jag i intensiv entomologisk verksamhet och började t o m försöka utreda taxonomiska problem samt inledde givande kontakter också med framstående utländska koleopterologer, såsom Victor Hansen, T. Munster, Andreas Strand och Adolf Horion, mycket goda förbindelser som skulle vara livet ut med dessa, nu tyvärr bortgångna vänner. Redan tidigare hade jag lärt känna talrika finska och finländska koleopterologer, såsom Uunio Saalas, Esko Kangas, Rolf Krogerus, Wolter Hellén, Harald och Håkan Lindberg, Gunnar Stenius och Sten Stockmann, vilka gärna gav en hjälpande hand, när så behövdes.

År 1934 inträffade en förändring i min tillvaro. Ombergs skolrevir, där jag under nära 14 år bott, drogs in efter en omorganisation, varefter jag placerades på Grönsinka revir i Bergslagen. Här blev det ett helt nytt entomologiskt arbetsfält, som till en början ej såg särskilt lovande ut. De närmaste omgivningarna bestod av rätt enformiga tallskogar på torr mark, skogligt visserligen värdefulla, men från entomologisk synpunkt föga givande. Snart upptäcktes dock även i Grönsinka många intressanta oaser, inte minst på de odikade mossarna med tjärnar, som ofta hade *Sphagnum*-gungfly i kanterna.

Från Grönsinka var ej så långt till Söderfors vid Dalälven, där en morbror till mig var jägmästare vid Bergslaget. Av honom fick jag veta, att det i Nedre Dalälven, särskilt i trakten av Båtfors, skulle finnas en mängd skogklädda urskogsöar, där avverkning aldrig kunnat äga rum p g a strömmar, oländig terräng och annat – älven var då till större delen ännu oreglerad. Dit ville jag givetvis fara med det snaraste, och så inleddes en serie resor under flera år till denna övärld. Det var hårdarbetade och ej så lite äventyrliga marker att vistas i, t ex om man genom oväntat påsläpp av överloppsvatten vid kraftstationen i Untra råkade bli isolerad på någon av öarna. Så småningom visade sig dessa genom de oväntade upptäckter som gjordes vara något av ett entomologiskt paradis. Något längre uppehåll hade jag sällan tid med i detta område, utan det blev mest att tidigt en söndagsmorgon i bil bege sig dit 6 mil på delvis mycket dåliga vägar och sedan hem igen på kvällen. Någon gång låg jag över ett par nätter, om ej i bilen så oftast hos min där förvärvade gode vän Hugo Eliasson, som var duktig lepidopterolog och som ej sällan, tillsammans med en annan fjärilsamlare, folkskolläraren A. N. Sandén, gjorde mig sällskap på exkursionerna. En stor del av utbytet i Dalälvsområdet var trädskalbaggar, som för identifiering fick uppfödas från larv till imago. Sedan den tiden har jag alltid tagit vara på även coleopterlarver, som numera utgör en väsentlig del av mina samlingar.

Min första utländska resa i entomologiskt syfte företog jag 1939 till Kalabrien i sällskap med Lars Brundin, som jag åtskilliga år tidigare också hade knutit fasta vänskapsband med.

Efter Grönsinka kom jag 1944 till Bispgårdens skolrevir i Jämtland, som återigen blev ett nytt område för det entomologiska. Naturen vid Indalsälven var typiskt norrländsk, storslagen och med goda insamlingsmöjligheter i för mig nya biotoper. Där startade jag snart den stora och fleråriga undersökningen över de svenska lövträdens bark- och vedskalbaggar. I anslutning därtill gjordes också många resor till andra delar av Norrland. Under de åren hade jag ett givande samarbete med de utmärkta fältbiologerna och skalbaggskännarna J. R. Bergvall och Nils Höglund. En nyhet var, att min tjänstebostad i Bispfors var tillräckligt rymlig för att anordna ett "laboratorium" för uppfödning av skalbaggslarver i stor skala. Ibland togs hela stamdelar in och placerades i meterlånga kläckningslådor, oftast med utmärkt resultat. En hel del utredningar av biologisk, faunistisk eller taxonomisk art tillkom under Bispfors-tiden.

Under mina sista tjänsteår (1951–57) hade jag en specialbefattning på Domänstyrelsens skogsvårdsavdelning, där jag bl a fick ta hand om de skogsentomologiska frågorna. Detta innebar mer än halva året långa och talrika resor i bil till olika delar av landet. Härvid kunde jag ofta också på fritid tillgodose och förkovra de mer privata entomologiska intressena. Under denna tidsperiod sysslade jag framför allt med fortsättning av undersökningen över lövträdens bark- och vedskalbaggar i södra och mellersta Sverige. Även några utländska resor med entomologiskt syfte medhanns, bl a en långvarig i bil (tillsammans

med Nils Höglund) till Kärnten och Slavonien, som hade samband med lövträdsundersökningen.

Slutligen har jag som pensionerad haft lyckan och glädjen att vid någorlunda god hälsa helt kunna ägna mig åt entomologien utan press av tjänstegöromål, med som jag trodde obegränsad tid till förfogande och med möjlighet att företa insamlingsresor vid tider som bäst passade. Under dessa nu ganska många år har jag ägnat mig åt olika arbetsuppgifter, egentligen utan någon på förhand uppgjord plan, utan som det händelsevis fallit sig och intresserat. Dessförinnan hade jag nog föreställt mig, att tiden väl skulle räcka till för allt man ville göra och arbeta med. Men så har det knappast blivit; även nu får man ofta jobba under tidsnöd för att hinna med allt man tänkt sig.

Vad har då pensionären sysslat med? Avslutandet av undersökningen över lövträdens bark-och vedskalbaggar och arbetet med staphyliniderna för Svensk Insektfauna var väl de största uppgifterna, som krävde mycket lång tid. Under denna tid föddes också på allvar intresset att göra resor till främmande länder, av nyfikenhet och för att jämföra andra faunor med den nordiska. Det hade alltid varit ungdomsdrömmar, som nu kunde förverkligas. Flera gånger om året företog jag resor, oftast ensam, men ibland tillsammans med min fru eller med vänner som Åke Holm, Gunnar Israelson och Tor-Erik Leiler. Målen har varit Mellaneuropas alpområden, Medelhavsländerna, Balkan, Kanarieöarna och Madeira och på sistone också så avlägsna länder som Gambia, Kenya, Thailand och Malaysia. Nyttan och ändamålet med sådana färder kan nog diskuteras. Ett stort material har insamlats, som jag till största delen aldrig själv hinner eller förmår arbeta med. Men jag skulle samtidigt vilja framhålla, att dessa resor har varit mycket lärorika och stimulerande även för den, som huvudsakligen sysslat med den nordiska faunan. Och det hemförda materialet kan innehålla mycket av värde, som genom andra i sinom tid kan komma vetenskapen till godo. Och varför skall man inte någon gång i sitt liv få syssla med sådant som särskilt stimulerar? Alldeles enögt har man inte heller bara stirrat åt det entomologiska hållet, utan också en smula lärt känna andra länder och folk, människor med annan kultur, andra seder och bruk än hemma.

Det hemförda insektmaterialet från 24 resor till Kanarieöarna och 5 till Madeira har dock blivit systematiskt uppordnat och till största delen bestämt och bearbetat, bl a i taxonomiskt avseende. Att det blev en grundlig undersökning på dessa öar berodde på en tillfällighet. Efter mina två första resor till Kanarieöarna skrev Gunnar Israelson, som tidigare inlett en inventering av skalbaggsfaunan där, och bad få låna mitt material av vissa släkten, som han sysslade med för utredning. Den sända kollektionen innehöll en hel del av för honom nytt och däribland också för vetenskapen tidigare okända arter. Detta inspirerade mig till nya insamlingsresor dit och senare även till Madeira samt till att själv börja arbeta med öarnas faunor. Slutresultatet av insamlingarna blev bl a 40 av mig hittills nybeskrivna arter, åtskilliga av mig funna och av andra nybeskrivna och ett stort antal för öarna förut okända species. I det tillvaratagna materialet finns därjämte ytterligare åtskilliga ännu ouppklarade arter, bland vilka en och annan sannolikt är obeskriven. Vid insamlingarna i denna del av världen startades nästan genast ett givande samarbete med vännen Gunnar Israelson och med spanska koleopterologer i La Laguna på Teneriffa. Trots att Kanarieöarna liksom Madeira ända sedan mitten av förra seklet besökts av otaliga skalbaggssamlare, visar våra undersökningar att där fortfarande finns mycket nytt i skalbaggsväg att upptäcka och utreda.

En annan sak som under denna period mycket intresserat mig – särskilt för att så lite ännu är gjort på det området – har varit taxonomiska sammanställningar familjevis av coleopterlarver i den mån mitt eget material räckt till för en någorlunda fyllig bearbetning. Ett par mindre arbeten (*Eucnemidae, Buprestidae*) och ett större (*Elateridae*) av sådant slag har publicerats, och jag skulle gärna ha fortsatt t ex med *Cerambycidae* och vissa grupper av andra familjer, om det ej varit så svårt att i nuvarande penningknappa tider få anslag för tryckning.

I övrigt har det varit en hel del smärre undersökningar och utredningar, som fyllt min tid och startats när anledning därtill funnits.

Ser man tillbaka på de entomologiska åren, kan man undra om de väl utnyttjats utan en på förhand uppgjord plan. Ofta har det som förut nämnts varit rena tillfälligheter, att man kommit att arbeta med den och den grenen av entomologien. Orsaken därtill har självfallet varit, att jag först och främst haft mitt yrke att tänka på och

att detta genom t ex bostadsplatsen till stor del blivit bestämmande för vad jag kommit att syssla med entomologiskt. Emellertid har jag alltid känt mig tillfredsställd med den situationen – överallt finns att göra för en entomolog. Från de flesta håll – även från mina överordnade inom yrket – har jag mött förståelse och t o m uppmuntran för mitt sätt att använda fritiden.

Som ung började jag, som väl de flesta andra, med att samla insekter och att försöka ta reda på deras namn, levnadssätt, utbredning, frekvens m m. Märkligt nog har insamlingarna aldrig slutat, utan fortsatt under alla de år jag varit verksam. Det var givetvis en riktig början, ty utan grundlig artkännedom är det svårt, för att inte säga omöjligt, att syssla med annat slag av entomologi. Sedan kan det vara mer ovisst, om man lyckats ägna sig åt det som varit angelägnast att arbeta med. Om hur tillfälligheter spelat en roll kan jag belysa med ännu ett par exempel. Att jag kom in på studiet av coleopterlarver berodde på att jag redan tidigt tog vara på sådana åt prof. N. A. Kemner i Lund, men framför allt på, att jag i samband med den fleråriga lövträdsundersökningen och dessförinnan vid Nedre Dalälven fick mycket att göra med uppfödning av trädlarver och fann det nödvändigt att även lära känna igen dem för bättre förståelse av en arts biotopval. Något liknande hände när jag började att arbeta med staphyliniderna för Svensk Insektfauna, varav första delen utkom 1948. Jag hade haft svårt att komma till rätta med vissa arter, särskilt de högnordiska, efter dåtida handböcker. Sedan blev det av flera orsaker ett långt uppehåll – ända till 1961 – innan nästa del blev färdig. Men då var tiden mogen också för en fortsättning i raskare takt. Själv hade jag blivit pensionär med som jag trodde "obegränsad tid" till förfogande, Lars Brundin hade avslutat sina *Atheta*-utredningar och Victor Hansens Staphyliniddelar i Danmarks Fauna kommit ut. Länge dröjde det ej innan även Andreas Strands och Anders Viks genitalteckningar av släktena *Atheta, Oxypoda* och *Aleochara* publicerats, precis vid lagom tid innan jag själv skulle ta itu med dessa svåra djur.

I yngre dar var man väl en smula generad och framför allt avvaktande hur det skulle uppfattas av utomstående, när man under exkursionerna smög fram med insekthåv, såll eller fångstskärm. Lyckligtvis övervanns snart sådana mindervärdeskomplex. Särskilt utomlands har det ofta hänt mig, att människor – vita, negrer, thailändare eller malajer – med förvånad uppsyn kommit fram och frågat vad för underliga saker jag höll på med. Efter förklaring har så gott som alla visat stor förståelse och intresserat frågat vidare. Det senaste som hände mig i den vägen var på norra Sicilien, där jag efter besök vid en flodmynning gick vägen fram mot järnvägsstationen och håvade på vegetationen vid vägkanten, antagligen under utövande av vissa ovanliga rörelser. Plötsligt hade jag en polisbil vid min sida och ut steg två välbeväpnade uniformsklädda män, som barskt frågade vad jag sysslade med. När jag förklarade saken, blev tonen en helt annan, och det slutade med att de – förmodligen föga reglementsenligt – tillsammans med mig slog sig ned vid dikeskanten, gav sig god tid och med alltjämt stegrat intresse tog del av håvens innehåll och vad syftet med det hela var.

Till sist skulle jag vilja säga, att min livslånga hobby har gett mig omistliga positiva värden, som hade varit svåra att nå på annat sätt. Arbetet med skalbaggarna har alltid roat mig, varit i hög grad lustbetonat. Sysselsättningsproblem under pensionärsåren har för min del aldrig existerat, vilket nog torde ha befordrat åtminstone den psykiska hälsan. Kontakten med vänner som haft gemensamma entomologiska intressen har varit stimulerande på ett alldeles särskilt sätt. Många av de äldre har tyvärr gått bort, men man har ändå ej behövt känna sig entomologiskt isolerad, ty även i den yngre och yngsta generationen har det varit lätt att stifta bekantskaper och finna vänner genom intressen som förenat.